

Herverdeling in het ouderdomspensioen

In het Nederlandse stelsel van aanvullende pensioenen vinden forse premieoverdrachten plaats van mannen aan vrouwen en van laag- aan hoogopgeleiden. Hoog- en middelbaar opgeleide vrouwen bouwen zodoende meer pensioenaanspraken op dan waarvoor ze betalen, ten koste van vooral laag- en middelbaar opgeleide mannen.

Deelnemers aan een pensioenfonds verschillen in veel opzichten van elkaar, bijvoorbeeld in leeftijd, gezondheid en inkomen. Heterogeniteit impliceert dat, indien pensioenpremies op individueel niveau kostendekkend zijn, deelnemers met verschillende kenmerken een andere pensioenpremie betalen. In de meeste Nederlandse collectieve aanvullende pensioenregelingen wordt in de premiestelling geen rekening gehouden met individuele verschillen. Iedere deelnemer van eenzelfde pensioenfonds, ongeacht leeftijd, gezondheid en inkomen, betaalt een gelijk percentage van het loon of grondslag als pensioenpremie (doorsneepremie), en bouwt hiermee ook eenzelfde percentage van de grondslag als pensioenaanspraak

op (tijdsevenredige opbouw). De consequentie hiervan is, dat niet iedere deelnemer het premiebedrag betaalt dat hij of zij zou moeten betalen gezien de pensioenaanspraak die wordt opgebouwd. Sommigen betalen teveel, anderen te weinig. Anders gezegd, de doorsneepremie herverdeelt, zowel tussen mensen van verschillende generaties als tussen mensen binnen eenzelfde generatie.

Omdat veel van deze overdrachten plaatsvinden zonder dat er een daadwerkelijk verzekeringsmotief aan ten grondslag ligt, wordt de wenselijkheid van de doorsneepremie steeds vaker ter discussie gesteld (Bovenberg en Jansweijer, 2005; Bovenberg et al., 2006; Boeijen et al., 2006). Deze discussie spitst zich met name toe op de hoge premiedruk die doorsneefinanciering bij jongeren neerlegt, de subsidie die zij verschaft aan oudere deelnemers en de hiermee samenhangende arbeidsmarktverstoringen. Echter, in de discussie ontbreekt tot dusver een duidelijk beeld van de aard en omvang van de overdrachten. In deze bijdrage wordt een berekening gepresenteerd die deze lacune opvult. De centrale vraag hierbij is welke groepen deelnemers baat hebben bij de doorsneepremie en welke groepen niet.

JAN BONENKAMP
Wetenschappelijk
medewerker bij het
Centraal Planbureau

Doorsneepremie herverdeelt van jong naar oud

In ons collectieve stelsel van aanvullende pensioenen bouwt een deelnemer ieder jaar een vast percentage van het loon of grondslag op als toekomstige pensioenaanspraak. Alle deelnemers betalen hiervoor dezelfde premie aan het pensioenfonds dat deze premie belegt tot het moment waarop het pensioen wordt uitgekeerd. Echter, de premie die door een jongere wordt betaald, krijgt veel meer tijd om aan te groeien dan de premie die door een oudere wordt betaald. Met dezelfde premie zou een jongere dus eigenlijk een hogere pensioenaanspraak moeten verkrijgen dan een oudere. Anders gezegd: de combinatie van doorsneepremie en tijdsevenredige pensioenopbouw leidt ertoe dat jongere deelnemers meer betalen dan de aanspraak die ze ermee verkrijgen, en ouderen juist minder. In vergelijking met een individueel kostendekkende pensioenpremie, de zogenoemde actuariële faire premie, betaalt een jongere van 25 jaar al gauw 25 procent te veel, terwijl een oudere van zestig jaar dertig procent te weinig betaalt (Bonenkamp et al., 2006).

Bezien op jaarbasis resulteert een pensioenregeling met een doorsneepremie dus in een forse herverdeling van jongeren naar ouderen. Echter, jongeren die gedurende hun gehele carrière blijven deelnemen aan dit contract – wat overigens in de huidige dynamische arbeidsmarkt geen vanzelfsprekendheid is – worden niet alleen geconfronteerd met het nadeel van de doorsneepremie in hun jonge jaren maar profiteren op latere leeftijd ook van het voordeel. Om voor deze overdrachten binnen een individu over de eigen levensloop te corrigeren, definiëren we herverdeling in deze bijdrage op levensloopbasis. De relevante vraag is dan hoeveel premie een deelnemer over zijn gehele levensloop te veel of te weinig betaalt in verhouding tot zijn opgebouwde pensioenaanspraken. We onderscheiden in dit verband twee soorten herverdeling: herverdeling tussen deelnemers van eenzelfde leeftijdsgroep (intragenerationele herverdeling) en herverdeling tussen deelnemers van verschillende leeftijdsgroepen (intergenerationele herverdeling).

Intragenerationele herverdeling

De eerste reden dat een pensioenregeling met een doorsneepremie en een tijdsevenredige pensioenopbouw niet actuariële fair is over de levensloop ligt voor de hand en is al kort in de inleiding geschetst. De doorsneepremie houdt geen rekening met verschillen tussen mensen die voor de individuele kostprijs van de opgebouwde pensioentoezegging van belang zijn, zoals levensverwachting, inkomensgroei en arbeidsparticipatieontwikkeling. In een actuariële faire pensioenregeling betalen mensen met een gunstige levensverwachting meer pensioenpremie dan leeftijdgenoten met een minder gunstige levensverwachting, simpelweg omdat zij naar verwachting langer uitkeringen zullen ontvangen. In een pensioenregeling met een doorsneepremie daarentegen, betaalt iedereen procentueel dezelfde premie. Daardoor

vindt er herverdeling plaats van deelnemers met een lage levensverwachting naar deelnemers met een hoge levensverwachting.

Evenzo herverdeelt de doorsneepremie tussen deelnemers met een verschillende loon- en arbeidsparticipatieontwikkeling. Deelnemers met een steil carrièreverloop of met een hoge arbeidsdeelname op latere leeftijd profiteren van de doorsneepremie omdat een relatief groot deel van de pensioenopbouw plaatsvindt aan het einde van de carrière, de periode waarin de pensioenopbouw duur is en wordt gesubsidieerd door de jongere deelnemers. Doorsneefinanciering leidt daarom tot overdrachten van personen met een relatief vlak carrièreverloop naar personen met een steiler carrièreverloop. De relevantie van deze intragenerationele overdrachten is overigens minder groot geworden door de massale overstap van het eindloonsysteem op het middelloonsysteem in de afgelopen jaren. De omvang van de intragenerationele overdracht die een deelnemer ontvangt of betaalt, hangt uiteraard af van de samenstelling van de pensioenfondspopulatie. De overdracht, positief dan wel negatief, is groot voor een deelnemer die in termen van levensverwachting, arbeidsparticipatie en inkomen sterk afwijkt van het gemiddelde in de populatie. Immers, voor deze persoon zullen de betaalde (doorsnee)premies niet in verhouding staan tot de actuariële waarde van de opgebouwde pensioenrechten. Voor een deelnemer van wie de desbetreffende kenmerken dicht in de buurt liggen van de doorsneedeelnemer, zal dat wel het geval zijn. De omvang van de intragenerationele overdracht is dan beperkt.

Intergenerationele herverdeling

De tweede reden dat een pensioenregeling met doorsneefinanciering geen actuariële fair contract is, ligt minder voor de hand. Op het moment dat een doorsneepremie wordt ingevoerd, wordt eenmalig een gift verstrekt aan de oudere deelnemers. Immers, deze deelnemers profiteren volledig van de voor hen gunstige doorsneepremie terwijl ze in hun jonge jaren geen te hoge premies hebben betaald. Ze krijgen hun pensioen dus te goedkoop; de prijs daarvoor wordt betaald door alle volgende generaties deelnemers aan de pensioenregeling. De impliciete schuld die als gevolg van de doorsneepremie in het pensioenstelsel zit, kan niet kosteloos worden doorgeschoven naar toekomstige generaties. Deze generaties zijn namelijk verplicht deel te nemen aan een pensioenregeling met een lager rendement dan zij zouden kunnen verdienen op de kapitaalmarkt. Om dit te begrijpen, moet worden bedacht dat in een pensioenregeling met doorsneefinanciering oudere deelnemers een claim hebben op de premiebetalingen van jongere deelnemers. Analoog aan het rendement in een omslagstelsel, is het rendement op deze claim gelijk aan de groei van de premiebasis. Onder normale economische omstandigheden is de groei van de premiebasis lager dan het rendement op de kapitaalmarkt. Theoretisch gezien is het misgelopen rendement een rentebetaling op de impliciete schuld die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Pas op het moment dat wordt besloten het systeem af te schaffen, kan de beginschuld worden afbetaald uit het surplus aan door jongeren betaalde premies. Dit gebeurt niet straffeloos, want deze generaties verliezen daarmee de claim op de premiebetalingen van de generaties die ná hen toetreden tot de pensioenregeling.

Sociaal-economische verschillen in levensverwachting

Nederlandse vrouwen hebben gemiddeld een hogere levensverwachting dan mannen. Hetzelfde geldt voor hoogopgeleiden in verhouding tot laagopgeleiden. Dit betekent dat in aanvullende pensioenregelingen overdrachten zullen plaatsvinden van

tabel 1

Levensverwachting vanaf geboorte (in jaren) naar opleidingsniveau

mannen				Vrouwen			
L	LM	HM	H	L	LM	HM	H
73,1	76,0	76,0	78,0	79,5	82,0	82,1	82,1

L = lager onderwijs; LM = lager middelbaar onderwijs; HM = hoger middelbaar onderwijs; H = hoger onderwijs

Bron: Van Herten et al. (2002)

tabel 2

Arbeidsparticipatie (actieve beroepsbevolking als percentage van de bevolking) naar opleidingsniveau

leeftijd	mannen				vrouwen			
	L	LM	HM	H	L	LM	HM	H
25-34	65,0	84,5	87,2	90,8	27,6	53,3	73,4	87,6
35-44	65,8	84,2	88,7	92,7	32,8	52,6	67,2	80,8
45-54	64,8	82,9	86,2	90,9	32,5	49,7	65,8	77,3
55-64	37,9	50,5	51,5	60,5	14,3	18,4	32,0	47,8

L = lager onderwijs; LM = lager middelbaar onderwijs; HM = hoger middelbaar onderwijs, H = hoger onderwijs

Bron: CBS, 2005.

mannen naar vrouwen en van laag- naar hoogopgeleiden. De sociaal-economische verschillen in levensverwachting zijn groot. De levensverwachting vanaf geboorte van een man uit de laagste sociaal-economische klasse is vijf jaar korter dan van een seksegenoot uit de hoogste klasse (tabel 1). Voor vrouwen is het verschil tussen de laagste en hoogste klasse kleiner maar nog steeds 2,5 jaar. Het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen varieert van zes jaar voor de laagste sociaal-economische klasse tot vier jaar voor de hoogste klasse.

Een representatief pensioenfonds met heterogene deelnemers

Om een kwantitatieve inschatting te maken van de herverdelingseffecten gaan we uit van een representatief pensioenfonds met een middelloonregeling en onvoorwaardelijke loonindexatie. Omdat we uitsluitend geïnteresseerd zijn in herverdeling die samenhangt met de doorsneepremie, kent dit fonds geen dekkingstekorten of -overschotten. We veronderstellen een (nominaal) rendement op de pensioenbeleggingen van vijf procent en een (nominale) loongroei van 3,7 procent. Deelnemers bouwen elk jaar twee procent van de pensioengrondslag op als toekomstige uitkering. Dit zijn reële pensioentoezeggingen.

Deelnemers treden op hun 25ste toe tot het pensioenfonds en blijven deelnemen tot hun 65ste. Deelnemers verschillen in leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.

De intragenerationele herverdeling spitst zich derhalve toe op overdrachten tussen enerzijds mannen en vrouwen en anderzijds laag- en hoogopgeleiden. Analooq aan figuur 1 onderscheiden we vier sociaal-economische klassen: lager onderwijs, lager middelbaar onderwijs, hoger middelbaar onderwijs en hoger onderwijs. De verdeling van de deelnemers over de sociaal-economische klassen is gebaseerd op actuele gegevens van de Nederlandse beroepsbevolking, gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De groep met lager onderwijs als hoogst behaalde opleidingsniveau is het kleinst (negen procent), gevolgd door respectievelijk de groepen met maximaal lager middelbaar onderwijs (twintig procent), hoger onderwijs (29 procent) en hoger middelbaar onderwijs (42 procent).

Elke sociaal-economische klasse heeft zijn eigen arbeidsparticipatieprofiel, sterftetafel en loonontwikkeling. Bij gebrek aan (geschatte) arbeidsparticipatieprofielen naar sociaal-economische status, gebruiken we cross-sectie data gepubliceerd door het CBS (tabel 2). Zoals bekend is de arbeidsparticipatie van vrouwen beduidend lager dan die van mannen. Dit geldt met name op het laagste opleidingsniveau. Verder zien we zowel voor mannen als vrouwen een positief verband tussen arbeidsparticipatie en opleidingsniveau.

In tegenstelling tot levensverwachting, zijn sterftetafels die differentiëren naar sociaal-economische status niet publiekelijk beschikbaar in Nederland. Om toch een inschatting te maken hebben we Belgische sterftetafels gebruikt en die zodanig bewerkt dat de levensverwachting in onze gegevens overeenkomt met de werkelijke waarden voor Nederland. Ook zijn er geen inkomensprofielen beschikbaar naar opleidingsniveau en geslacht. Bij de constructie hiervan zijn de volgende aannames gemaakt. Het startsalaris op 25-jarige leeftijd neemt toe met het opleidingsniveau. De carrièresprongen nemen af naarmate men ouder wordt en mensen met een hogere opleiding kennen een relatief hogere inkomensgroei. Tot slot, we nemen aan dat het verschil tussen het gemiddelde inkomenspad van een man en een vrouw toeneemt met de leeftijd.

Omvang van de overdrachten

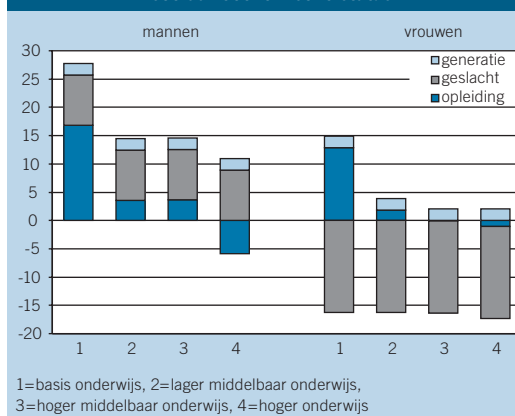
Figuur 1 laat voor elke sociaal-economische klasse de omvang van de overdrachten zien als percentage van de pensioenpremie. De intergenerationale overdracht wordt weergegeven met het label generatie, de overdracht van mannen aan vrouwen met geslacht en de overdracht van laag- aan hoogopgeleiden binnen elk van de twee geslachten met opleiding. Positieve waarden duiden op een betaling, negatieve waarden op een subsidie.

De herverdeling van mannen naar vrouwen is fors, ingegeven door verschillen in levensverwachting en, zij het in mindere mate, verschillen in inkomens- en arbeidsparticipatieontwikkeling. Van elke euro premie draagt een mannelijke deelnemer gemiddeld negen eurocent af aan zijn vrouwelijke collega's. Een vrouwelijke deelnemer daarentegen, ontvangt op elke euro premie die ze betaalt zestien eurocent subsidie van de mannelijke deelnemers. Dat dit verschil zo groot is, komt doordat het aandeel van de mannelijke deelnemers in het representatieve pensioenfonds hoger is dan het aandeel van de vrouwelijke deelnemers.

Zowel voor mannen als vrouwen vindt er sterke herverdeling plaats van deelnemers uit de laagste sociaal-economische klasse naar deelnemers uit de hogere klassen. Deze herverdeling heeft twee oorzaken: ten eerste weten we dat de levensverwachting van de laagste categorie beduidend lager is dan die van de overige categorieën en ten tweede vormt deze categorie een minderheid in de pensioenfondspopulatie. Van een mannelijke deelnemer uit de laagste categorie gaat zeventien procent van zijn pensioenpremie naar mannelijke deelnemers uit de hogere categorieën; voor vrouwen uit de laagste categorie gaat het om een overdracht van dertien procent. Voor mannen en vrouwen met middelbaar opleidingsniveau, die het grootste deel van de pensioenfondspopulatie vormen, is de overdracht naar de hoogste opleidingscategorie laag.

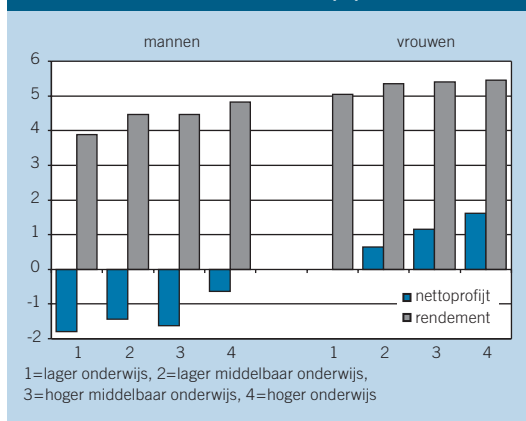
De intergenerationale overdracht is gering (twee procent). Daarbij zij opgemerkt dat de omvang ervan gevoelig is voor de marktrente. Zoals eerder uitgelegd,

figuur 1

Overdrachten (% pensioenpremie) naar sociaal-economische status

figuur 2

Nettoprofit (% levensinkomen) en nominaal rendement (%)

kan de intergenerationale overdracht beschouwd worden als de *opportunity cost* van verplichte deelname aan een pensioenregeling met doorsneefinanciering. Indien de betaalde pensioenpremies zouden worden uitgezet op de kapitaalmarkt, leverde dat een hoger rendement op. De intergenerationale overdracht zal daarom toenemen als de rente stijgt en afnemen als de rente daalt. Ruwweg leidt een één procentpunt hogere marktrente tot een verdubbeling van de intergenerationale overdracht.

Netto profijt en impliciet rendement

Onze berekeningen stellen ons in staat te bepalen voor welke deelnemers de systematiek van doorsneefinanciering wel of niet aantrekkelijk is. Aantrekkelijkheid kan op twee manieren gedefinieerd worden. De eerste definitie is netto profijt, het verschil tussen de contante waarde van de opgebouwde pensioenrechten en de contante waarde van de betaalde pensioenpremies. Geldstromen worden hierbij verdisconteerd met de marktrente. Een positief netto profijt is gunstig voor een deelnemer, want dat betekent dat er meer pensioenrechten zijn opgebouwd dan hij of zij daarvoor heeft betaald. Een negatief netto profijt is uiteraard ongunstig. Een alternatieve benadering is om netto profijt als een functie van de discontovoet te beschouwen en vervolgens uit te rekenen voor welke discontovoet het netto profijt gelijk is aan nul. Dit geeft het impliciete rendement van een pensioenstelsel. Hanteren we deze definitie dan is de doorsneepremie aantrekkelijk voor deelnemers van wie het impliciet rendement hoger is dan de marktrente.

Figuur 2 laat voor mannen en vrouwen per sociaal-economische klasse zowel het netto profijt (als percentage van het levensinkomen) als het impliciet nominaal rendement zien. De cijfers hebben betrekking op een 25-jarige toetredster die zijn gehele carrière deelneemt aan de pensioenregeling. Het netto profijt is positief voor vrouwen en negatief voor mannen, ongeacht opleidingsniveau van de deelnemer. Vrouwen profiteren dus van de doorsneepremie ten koste van de mannelijke deelnemers. Bij de mannen

zijn met name de laag- en middelbaar opgeleiden slecht af. De winst binnen de vrouwelijke categorieën is geconcentreerd bij deelnemers met hoger middelbaar en hoger onderwijs. De verschillen in de netto profijtpercentages ogen wellicht klein, maar vertaald naar absolute bedragen kan het al snel om duizenden of zelfs enkele tienduizenden euro's pensioenpremie gaan, die deelnemers gedurende hun loopbaan teveel of te weinig betalen (Bonenkamp, 2007).

Uit de verschillen in impliciet rendement komt een vergelijkbaar beeld naar voren. Het rendement van mannelijke deelnemers is lager dan de nominale marktrente van vijf procent, voor vrouwen is het rendement hoger. Bovendien is het rendement van een man uit de laagste sociaal-economische klasse bijna een vol procentpunt lager dan van een seksegenoot uit de hoogste klasse. Voor vrouwen is het verschil tussen de laagste en hoogste klasse bijna een half procentpunt.

Conclusie

In deze bijdrage is de herverdeling in het aanvullende ouderdomspensioen in kaart gebracht. Informatie hieromtrent is van groot belang voor een zinvolle discussie over de toekomst van de doorsneepremie. Het blijkt dat de doorsneepremie (in combinatie met de tijdsevenredige opbouw) fors herverdeelt van mannen naar vrouwen en van laag- naar hoogopgeleiden. Hoog- en middelbaar opgeleide vrouwen profiteren van de doorsneepremie, ten koste van vooral laag- en middelbaar opgeleide mannen. De analyse is indicatief zodat de uitkomsten ervan met de nodige voorzichtigheid moeten worden gelezen. Ten eerste geeft het representatieve pensioenfonds met slechts één pensioenregeling en vier sociaal-economische klassen een gestileerd beeld van het rijke palet aan regelingen en pensioenfondsen in het Nederlandse stelsel van aanvullende pensioenen. Het is voorstelbaar dat de heterogeniteit van de deelnemers binnen een specifiek bedrijfstak- of ondernemingspensioenfonds kleiner is dan in het representatieve pensioenfonds waar in deze analyse van wordt uitgegaan.

Ten tweede wordt herverdeling in deze bijdrage volledig toegespitst op het individu. Het nabestaandenpensioen wordt buiten beschouwing gelaten. Veel pensioenregelingen kennen echter een opslag op de ouderdomspensioenpremie om het nabestaandenpensioen mee te financieren. Omdat in verwachting de kans groter is dat een vrouw haar man overleeft dan andersom, profiteren mannen van deze uniforme opslag ten koste van vrouwen. Dit betekent dat de overdrachten van mannen aan vrouwen via het nabestaandenpensioen voor een deel kunnen worden gecompenseerd. Daar staat tegenover dat deelnemers de mogelijkheid hebben om het opgebouwde nabestaandenpensioen in te ruilen tegen een verhoogd ouderdomspensioen. Herverdeling in het nabestaandenpensioen kan dus (deels) worden ontlopen. Voor overdrachten in het ouderdomspensioen is dat niet het geval.

LITERATUUR

- Boeijs, T.A.H., C. Jansen, C.E. Kortleve en J.H. Tamerus (2006) Leefijdsolidariteit in de doorsneepremie, in: S.G. van der Lecq en O.W. Steenbeek (red.), *Kosten en baten van collectieve pensioen-systemen*, Deventer: Kluwer.
- Bonenkamp, J.P.M., M.E.A.J. van de Ven en E.W.M.T. Westerhout (2006) Macro-economische aspecten van intergenerationale solidariteit, in: S.G. van der Lecq en O.W. Steenbeek (red.), *Kosten en baten van collectieve pensioen-systemen*, Deventer: Kluwer.
- Bonenkamp, J.P.M. (2007) Measuring lifetime redistribution in Dutch occupational pensions. *CPB Discussion Paper 81*, juni 2007, Centraal Planbureau.
- Bovenberg, A.L., J.P. Mackenbach en R.J. Mehlkopf (2006) Een eerlijk en vergrijzingsbestendig ouderdomspensioen, *ESB*, 91(4500), 648-651.
- Bovenberg, A.L. en R. Jansweijer (2005) Doorsneepremie bedreigt pensioenstelsel, *Het Financieel Dagblad*, 1 juli.
- Herten, L.M. van, K. Oudshoorn, R.J.M. Perenboom, Y.M. Mulder, N. Hoeymans en D.J.H. Deeg (2002) Gezonde levensverwachting naar sociaal-economische status, *TNO rapport 2002.170*, Leiden.